

УДК 372.48(447)

Макушина Ганна

**ВІДОБРАЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КУПЕЦТВА ПІВДНЯ УКРАЇНИ
НА СТОРІНКАХ «НИКОЛАЕВСКОЙ ГАЗЕТЫ» НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

В статті проаналізовано діяльність купецтва Півдня України на початку ХХ ст., викладену на сторінках миколаївського щоденного періодичного видання «Николаевская газета». У виданні висвітлені події промислової, економічної, політичної, суспільної, благодійної діяльності купецтва. Визначено активну участь стану у створенні та розвитку фабрик і заводів, будівництві залізниць, проведенні активної суспільної діяльності у складі різноманітних товариств, що діяли на Півдні України на початку ХХ ст. Купецтво було політично активним напівпривілейованим станом суспільства, відіграло одну з домінуючих ролей в його розвитку, брало активну участь в діяльності органів влади Півдня України. Встановлено роль в політичному житті регіону. Обґрунтовано участь купецтва у розвитку освітніх закладів, розкрито особливості благодійної діяльності стану.

Ключові слова: купецтво, Південь України, політична активність, органи влади, економіка, благодійність, суспільне життя, товариства.

Макушина Анна

**ОТРАЖЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КУПЕЧЕСТВА ЮГА
УКРАИНЫ НА СТРАНИЦАХ «НИКОЛАЕВСКОЙ ГАЗЕТЫ» В
НАЧАЛЕ ХХ В.**

В статье проанализирована деятельность купечества Юга Украины в начале ХХ в., изложенная на страницах николаевского ежедневного периодического издания «Николаевская газета». В издании описаны события промышленной, экономической, политической, общественной, благотворительной деятельности

купечества. Определено активное участие сословия в образовании и развитии фабрик и заводов, строительстве железных дорог, проведении активной общественной деятельности в составе разнообразных обществ, которые действовали на Юге Украины вначале XX в. Купечество было политически активным полупривилегированным сословием общества, играло одну из доминирующих ролей в его развитии, принимало активное участие в деятельности органов власти Юга Украины. Установлена роль в политической жизни региона. Обосновано участие купечества в развитии учебных заведений, раскрыты особенности благотворительной деятельности сословия.

Ключевые слова: купечество, Юг Украины, политическая активность, органы власти, экономика, благотворительность, общественная жизнь, общества.

Makushina Hanna

REFLECTION OF THE BUSINESS OF THE SOUTH OF UKRAINE ON THE PAGES OF THE "NIKOLAEVSKAYA GAZETA" AT THE BEGINNING OF THE XX.

The article analyzes the activity of the merchant class of the South of Ukraine at the beginning of the 20th century, which was described on the pages of the Nikolayev daily periodical "Nikolayevskaya Gazeta". The publication describes the events of industrial, economic, political, public, charitable activities of the merchant class. The active participation of the estate in the formation and development of factories and plants, the construction of railways, the conduct of active social activities in the composition of the various societies that operated in the South of Ukraine at the beginning of the 20th century were determined. The merchant class was a politically active semi-privileged class of society, played one of the dominant roles in its development, took an active part in the activities of the authorities of the South of Ukraine. Established a role in the political life of the region. The participation of the merchant in the development of educational institutions is justified, and the charitable activities of the estate are revealed.

Keywords: merchant class, South of Ukraine, political activity,

authorities, economy, charity, public life, society.

Постановка проблеми. Докладне вивчення проблем соціальної історії Південної України приводить до висновку, що на початку ХХ ст. в містах регіону вагоме місце належало купецтву. Джерельна база дослідження діяльності цього стану доволі широка. Окреме місце у її вивченні посідає аналіз періодичних видань початку ХХ ст. В даній статті автор звертає увагу на висвітленні діяльності купецтва, на сторінках «Николаевской газеты».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремих монографій, що висвітлюють діяльність купецтва на Півдні України не існує, проте окремі тенденції діяльності та біографічні факти особистостей присутні у працях сучасних дослідників. Вивчала діяльність на Півдні України італійського та грецького купецтва Н.Бацак. Вона звернула увагу на персональний склад купецтва, зосереджуюсь на Дж.Кортацці, Дж.Порро, І.Галані, Ф.Родоканакі, подала статистичні дані про угоди. Історик робить акцент на одеському купецтві, яке було найбільшим за чисельністю в Північному Причорномор'ї [1]. Появу в Миколаєві, діяльність та відстоювання О.Грейгом права жити та займатися торгівлею Миколаєві дослідив Ю.Крючков [5]. Діяльність купецьких родів на Миколаївщині (Рафаловічі,) представлена у енциклопедичному словнику «Николаевцы» [42]. Внесок купецтва у розвиток суднобудівництва досліджували Г.Гребенщикова [3], О.Сацький [43], О.Владерчук [2]. Благодійну діяльність миколаївського купецтва, пов'язаного з утриманням кладовища дослідила Т.Губська [4].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. В сучасній історіографії не існує публікацій, присвячених аналізу джерельної бази дослідження історії купецтва Південної України.

Цілі статті: досліджувати становище купецтва Півдня України на початку ХХ ст., висвітлене в матеріалах «Николаевской газеты»; систематизувати викладений в періодичному виданні матеріал згідно напрямів діяльності купецтва, акцентуючи увагу на його соціальному, економічному, політичному, суспільному становищі; доповнити перелік галузей промисловості, в яких був задіяний стан; уточнити деякі дані політичної діяльності купецтва.

В Миколаєві на початку ХХ ст. існував щоденний друкований

орган «Николаевская газета». Видавалася вона в друкарні братів Л. та І. Белолипських, що знаходилась в будинку Феруза. Видання висвітлювало як світові події, так і події місцевого значення. На сторінках газети певна роль відводиться такому напівпривілейованому стану суспільства, як купецтво. На півдні України воно відігравало значну роль у всіх галузях життя суспільства: в економіці, політиці, освіті, культурі, благодійності.

Частина купецтва вкладала капітал в створення і розвиток заводів і фабрик. Періодично цей процес знаходив своє відображення на сторінках «Николаевской газеты». В номері за 14 липня 1916 р. читаємо замітку про купця Ш.Рашковського, який клопотався про «дозвіл влаштувати фабрику гудзиків для брюк, креслених кнопок та інших штампувальних виробів». [32, с. 3]. У номері за 24 серпня 1916 р. є повідомлення про те, що міський голова затвердив це клопотання. [38, с. 3].

Не все гладко відбувалося у промисловій діяльності. Іноді траплялися і екстрені ситуації. Наприклад, 12 січня 1907 р. в Одесі відбулася пожежа на фабриці вакси товариства О.Жако, що дало збитків на суму 400 000 крб. [23, с. 3].

Основне місце в діяльності купецтва посідала торгівля, про що читаємо на сторінках «Николаевской газеты». Тут висвітлювалися не тільки місцеві події, але й питання загальноімперського характеру, в тому числі і ті, що торкалися купецтва. Так, в номері від 22 липня 1916 р. розміщена інформація про перегляд цін на взуття під головуванням керуючого відділом торгівлі і промисловості Р.Ловягіна, про перегляд такси на виготовлене взуття. Серед загалу участь брало купецтво Санкт-Петербурга. Під час наради обговорювалося питання про те, що ця ціна не може впливати на взуття, шите на замовлення та тендітної роботи. [33, с. 3].

Вже в серпні 1916 р. купець М.Курнос клопотався перед міським головою «о разрешении вывоза из Николаева в окрестности крестьянской обуви, которая не имеет спроса среди городского населения». В результаті Міська управа прийняла рішення дати висновок про якість взуття. [34, с. 3].

В газеті віддзеркалюються російсько-турецькі відносини з питань хлібної торгівлі. Наприклад, в номері за 3 жовтня 1906 р. надрукована інформація, про відмову Туреччини купувати російське

борошно [40, с. 3], що впливало на торгову діяльність купецтва і Півдня України.

Періодично на сторінках газети друкувалися матеріали про вивіз зернових до іноземних портів, де активно брали участь представники купецького стану. Наприклад, читаємо, що протягом серпня 1906 р. вивезено: «пшениці- 3 688 816 пуд., жита – 2 070 317 пуд., ячміння – 4 699 087 пуд., вівса – 432 076 пуд., гороху – 62 250 пуд., бобів – 6,000 пуд. За цей же період часу в порт було ввезено зерна: водою – 1 958.399 п., залізною дорогою – 7 064 вагони». Щомісячно відправляються судна до Лондону, Берліну, Гамбургу, Антверпену, Роттердаму, Амстердаму, Марселю та Генуї. [11, с. 2].

У 1916 р. в Миколаєві збільшилась кількість ввозу іноземного товару. «Грузы идут из Англии через Швейцарию при чем из Англии они отправлены еще зимою в прошлом и этом годах. Посылки получают партиями от 10 до 400 штук в день. Из Англии получают следующие грузы: калька, сверхчувствительная бумага, карандаши, краски и проч.» [34, с. 3]. Поряд з товарами з Англії до Миколаєва ввозились товари з Японії, а саме, шкарпетки, плетені вироби, взуття, а з Швейцарії – металеві вироби, видові листівки, канцелярські товари» [35, с. 3].

В «Николаевской газете» відображена діяльність торгівельних будинків міста. На її сторінках доволі часто зустрічаємо інформацію про поставку вагонів з пшеницею для торгівельного будинку Ф.І.Фрішена. «За вчорашній день к елеватору Харьково-Николаевской ж.д. прибыло 41 вагон с зерновыми продуктами, 140 вагонов с рудой и к магазину торгового дома Ф.И.Фришен 4 вагона с зерновым хлебом» [6, с. 3], а 4 січня 1907 р. прибуло 4 вагони [20, с. 3].

Купці утримували контори різного напрямку діяльності. Купець Г.Терещенко мав технічну та водопровідну контору [40, с. 4]. В газеті він часто публікував інформацію про оновлення свого товару. Так, наприклад, читаємо «конторою отримані у великій кількості літні крани та водопровідні приладдя» [23, с. 4].

Вагому роль в дослідженні торгівельної діяльності купецтва відіграють оголошення, що друкувалися в кожному номері газети. Такі оголошення дають змогу дослідникові дізнатися про діяльність кожного купця окремо.

В Миколаєві була певна кількість крамниць, що утримувалися

представниками купецького стану. В «Николаевской газете» друкувалися рекламні оголошення, що відображають розмаїття товарів, якими торгували в Миколаївських крамницях. Наприклад, існували чайна крамниця, М.О.Білоцерківського [16, с. 4], водопровідна контора Я.Петриківського [16, с. 4], крамниця капелюхів Ерліха [18, с. 4], крамниця взуття А.П.Супруна [23, с. 3], крамниця альбомів І.Г.Пархоменка [25, с. 4], модно-галантерейна крамниця М.Б.Слуцкера [27, с. 4], продуктова крамниця Кривошеєва [30, с. 4].

Завдяки надрукованим оголошенням дослідникові вдається дізнатися не тільки про напрям торгівлі, але й про перелік товарів, що містилися в крамницях. В одному з оголошень знаходимо перелік товарів в крамниці купця І.Г.Пархоменка, а саме: «альбоми для фотографічних карток, альбоми для відкритих листів, альбоми для віршів, рамки для фотографічних карток, багет для рам» [25, с. 3]. Далі знаходимо оголошення про надходження до крамниці Кривошеєва рябчиків і наваги [30, с. 3].

Крім крамниць, купці володіли складами. В «Николаевской газете» є інформація про склади виноградної лози А.Донаті. Крім цього, він утримував склад гончарних труб, сифонів, димарів, цементу [23, с. 4], склад обладнання домового водопроводу та каналізації утримував купець Я.Петриківський.

Деякі із купецтва тримали поховальні контори. Так робив Є.Андреев, що бачимо із оголошення, в якому міститься перелік цін на відповідні послуги [23, с. 4].

А.Донаті був представником акціонерного товариства І.Гена, яке знаходилось в Одесі й виробляло техніку для обробки землі [27, с. 4].

Деякі купці, наприклад, Л.Оберемченко, добивалися від Міської управи дозволу про створення залізничної гілки, що сполучала б склади і загальну залізницю. Тоді на 10 років давали в оренду землю, на якій залізниця знаходилась [25, с. 3].

Політичне життя Миколаєва активно висвітлювалося на сторінках «Николаевской газеты». Зустрічаємо як повідомлення про перебування купецтва в складі органів міської влади, так і активну участь у політичному житті міста. Після революційних подій 1907 р. планувалося робити вибори до Державної Думи. Не обійшов процес передвиборної агітації й Миколаїв. Редакція газети виказувала

прихильність до помірних. Комітет помірних і партія правового порядку надрукувала список кандидатів на обрання до Державної Думи. Серед них знаходимо представників купецтва М.Авраамова, І.Баптизманського та Л.Донського [21, с. 1], О.Леонтьєва, О.Кіріку, Ш.Донського, О.Печлевського [19, с. 1].

В газеті міститься інформація про склад комісії з виборчого виробництва у складі 96 чоловік, 1/5 частина яких була із купецького стану, а головою обраний І.Баптизманський [19, с. 3].

Миколаївське купецтво брало участь у діяльності органів державної влади. Наприклад, купці І.Баптизманський, Г.Властеліца були гласними Миколаївської Міської Думи.

У «Николаевской газете» від 3 вересня 1906 р. знаходимо відомості про термінове засідання Миколаївської міської думи 1 вересня 1906 р. «По открытии заседания Н.Леонтович представил доклад о своей поездке в Петербург и о положении городских ходатайств в высших установлениях». [8, с. 3]. І.Баптизманський брав участь під час засідання Міської Думи у обговоренні питання нового озброєння поліції. [14, с. 3].

В досліджуваній період основними питаннями, що розглядались в Міській Думі, були: облаштування водопроводу, постачання води до комерційного порту, освітлення порту.

Купці брали участь в обговоренні питання перевантаження залізниці і створення рекомендацій для його вирішення. Результатом стала пропозиція створити залізничну гілку Козельськ – Миколаїв [26, с. 3].

В деяких номерах газети відображено бажання купецтва, що перебувало в складі Міської Думи, шукати нові статті прибутків. Таке питання намагався вирішити купець Г.Властеліца в обговоренні пропозиції Санкт-Петербурга виділити гроші на спорудження кам'яної набережної іноземного відділу морського порту. По розрахункам планувалося витратити 130 тис. крб., а Санкт-Петербург пропонував видати 560 тис. крб. на будівельні роботи [15, с. 3].

Представники купецтва, що були гласними Міської Думи періодично входили до складу різного роду комісій, що створювалися в цьому органі влади. Наприклад, купці Г.Властеліца та М.Авраамов ввійшли у комісію для розгляду користування водопроводом [17, с. 3].

Із газети відомо, що купець М.Авраамов, перебуваючи гласним

Міської Думи, був членом фінансової комісії. Його діяльність під час засідань вказаної комісії характеризує цю особистість як захисника потребуючих людей. Наприклад, на засіданні від 16 березня 1907 р. фінансова комісія вирішувала питання, як зекономити бюджет за рахунок зменшення на 1570 крб. асигнування піклувальницького суду неправомірних сиріт. Саме М.Авраамов домігся відміни такої форми економії.

В статтях, де повідомляється зміст засідань Міської Думи, можна знайти повідомлення про зміни посад купців. Наприклад, Г.Властеліца обраний до центрального залізничного комітету та буде там підтримувати інтереси міста, але рекомендується для цього приєднати з особливою доповіддю до Миколаївського біржового комітету [26, с. 3].

Представники купецтва цікавилися промисловим життям Миколаєва. Наприклад, 3 вересня 1906 р. відбулась закладка суден на суднобудівних заводах. Брала участь І.Баптизманський, який виконував обов'язки міського голови. Директором заводу Товариства суднобудівних, механічних заводів І.Каннегісер. [9, с. 3].

2 вересня 1906 р. купець І.П.Берлацький брав участь у нараді експортерів, судновласників та пароплавних агентів щодо питань, пов'язаних зі страйком судових команд буксирного пароплавства

Деякі купці, що проживали в Миколаєві, були власниками дохідних будинків та готелів. Деяку інформацію з цього приводу знаходимо в аналізованій газеті. Наприклад, у оголошенні в «Николаевской газете» за 7 жовтня 1906 р. згадується будинок Клеймана. В дохідних будинках та готелях, що належали купецтву нерідко на перших поверхах розміщували крамниці. Наприклад, в цьому ж будинку знаходилась крамниця О. і К. Розенштейнів з продажу рам та картин. Також в крамниці можна було зробити індивідуальне замовлення паспарту та рам [17, с. 2].

В Миколаєві були випадки, коли купецька нерухомість залишалась у віданні міста. Це відбувалося з різних причин: відсутність спадкоємця, банкрутство купця, переїзд в інше місто або закордон. Приклад долі такої нерухомості знаходимо на сторінках «Николаевской газети». Замітка стосується дачі купця Ф.Фрішена. В номері за 9 серпня 1916 р. читаємо: «Управление земледелия Херсонской и Бессарабской губернии предложило городской управе

принять в свое введение имущество Ф.Фришена, где будет устроен санаторий для больных и раненых воинов» [35, с. 3]. Це ж питання підіймається в номері за 28.09.

В газеті від 30 вересня зазначається: «В строительной Комиссии П.Алексееву поручено осмотреть камень, получившийся от разборки зданий Г.Властелицы, построенный на городском месте. Ему же поручено составить реестр и расценку строительных материалов подрядчика г. Полякова на преостановленных постройках городских бойнях. На вопрос главного комитета постановлено сообщить, что санаторий для больных и раненых воинов на даче бывшей Ф.Фришена будет готова на 5 октября» [39, с. 3].

На сторінках «Николаевской газеты» відображаються певні етапи діяльності Біржового товариства, що активно працювало в місті. У 1909 р. бачимо розгортання конфлікту Мильштейн – Властеліца. Аналізуючи такі статті робимо висновок, що товариство було на боці Г.Властеліци, тому що при його керівництві, за словами купця та члена Біржового товариства В.Боссаліні «до вступления в биржевой комитет Мильштейна, какой славой мы пользовались в Петербурге. К нашей деятельности прислушивались другие биржевые комитеты и многое заимствовали у нас. Мильштейн внес сюда дрязги, помои, в комитете пошли сыски, доносы и даже кражи» [28, с. 3]. Проте у 1915 р. в Одесі проти фінансових махінацій Г.Властеліци відбувся судовий процес, хід подій якого висвітлювався на сторінках миколаївської преси [29, с. 3].

Проте це була не єдина судова справа, висвітлена у періодиці. Маємо повідомлення про засідання з 15 вересня 1906 р. елизаветградського окружного суду, де «...будет слушаться громкое дело николаевского подрядчика Г.Терещенко» [10, с. 3].

В Миколаєві діяло купецьке товариство. В газеті міститься стаття про його засідання 14 серпня 1916 р., де після смерті старости купця Н.Авраамова старостою було обрано Т.Баздирєва, товаришем старости П.Литвиненко, а кандидатом до нього – І.Морозова [37, с. 3].

«Николаевская газета» була важливим засобом оповіщення населення про майбутні події. Тут часто з'являлись оголошення про позачергові засідання різних товариств, яких було доволі багато в місті. Оголошення стосувалися і миколаївського купецтва. Представники цього стану були членами Купецького товариства,

Миколаївського біржового товариства та ін. В газеті за 21 березня 1907 р. зустрічаємо оголошення про збори 1 квітня Миколаївського біржового товариства [24, с. 3].

Діти купецтва отримували освіту в миколаївських навчальних закладах. Тому їх батьки нерідко ставали членами батьківських комітетів. Наприклад, в номері «Николаевской газеты» за 7 жовтня 1906 р. в оголошенні про збори батьківського комітету дізнаємося, що до його складу входили представники цього стану: «г. Авраамов, г-жа Мейер, г. Властелица» [18, с. 3], а в номері за 14 вересня знаходимо оголошення про вибори опікунської ради в училищі «Талмуд-Тора» [12, с. 3].

В газеті публікувалися нагороди, що отримували й представники купецького стану. Наприклад, в одному з номерів надруковано інформацію про те, що брати Донські отримали нагороду в Кришталевому палаці в Лондоні за експорт плугів, що були представлені на виставці «Grand prix». Плугам присуджена мала золота медаль в Ростові-на-Дону [14, с. 3].

Купці та їх дружини перебували у складі різних благодійних організацій Миколаєва. В одному з номерів «Николаевской газеты» за 1907 р. у звіті про влаштування вечорів щодо святкування новорічних свят в Миколаївському благодійному товаристві знаходимо інформацію про те, що до його складу входили дружини купців Селістратова та Маврокордато [20, с. 3].

4 січня 1907 р. в піклувальниці міської Ломоносівської школи Ю.Соболевою була влаштована ялинка та роздаровані подарунки дітям» [20, с. 3].

Питаннями благодійності займалися не тільки окремі купці, але й купецькі організації різного напрямку діяльності. В місті існувало Миколаївське відділення Одеського купецького банку 20 липня 1916 р. його керуючий М.Ландау при ліквідації цієї установи «подарував місцевому біржовому комітету два цінних портрети Імператора». [7, с. 3].

В Миколаєві проживали купці, які завдяки своїй діяльності стали відомими у місті. В газеті зустрічаються повідомлення про смерть деяких з них. Наведемо інформацію про смерть купця М.Авраамова. Ця подія відмічена в номері від 9 серпня 1916 р. Тут читаємо: «В воскресенье состоялись похороны гласного городской

думы и купеческого старосты, Н.Авраамова в Старо-Купеческой церкви». [35, с. 3]. В наступних номерах газети, наприклад, від 13 серпня своє співчуття щодо такої втрати виразив адресу місцевого купецького гуртка місцевий біржовий комітет» [36, с. 3]. Також 14 серпня перед початком засідання Миколаївського купецького товариства «причтом Старо-Купеческой церкви была отслужена панихида, после чего несколькими лицами была охарактеризована деятельность покойного». [37, с. 3]. На цьому ж засіданні вирішили утворити дві стипендії в жіночому та чоловічому Комерційних училищах на честь померлого.

Купецтво мало іменні будинки. Наприклад, будинок В.Боссаліні, про діяльність якого періодично повідомлялося в «Николаевской газете». Дізнаємося, що будинок В.Боссаліні знаходився на розі вулиць Адміральської та Набережної і тут здавалися в аренду квартири [13, с. 4]. Маємо інформацію, що в цьому ж будинку у 1906 р. розміщувалося Миколаївське міське кредитне товариство [14, с. 3].

Висновки. Таким чином, огляд «Николаевской газеты» початку ХХ ст. окреслює багатогранну діяльність купецтва в економічному, політичному, соціальному, суспільному, культурному житті Півдня України. Аналіз статей, надрукованих на сторінках даного періодичного видання розкриває сутність діяльності купецтва як напівпривілейованого стану суспільства, що відіграв одну з домінуючих ролей в його розвитку. В даному періодичному виданні показано як купецтво максимально намагалося охопити всі напрями економічного розвитку, для чого проявляло політичну активність, його представники входили до складу органів місцевої влади. Одночасно були особистості, що порушували законодавство заради власного комерційного розвитку. Купецтво брало участь у благодійній діяльності, перебуваючи у складі різних товариств та влаштовуючи благодійні заходи на свята.

Перспективи подальших досліджень. Проблема діяльності купецтва на півдні України чекає на свого дослідника. Необхідно вивчити не тільки джерельну базу, а й приділити увагу діяльності купецтва у всіх сферах життя, вивчити його внесок у розвиток суспільства та зосередити увагу на окремих особистостях цього напівпривілейованого стану.

Література

1. Бацак Н.І. Грецьке та італійське купецтво у портах Північного Причорномор'я: комерційна діяльність, мореплавство (перша третина ХІХ ст.) : Сборник научных трудов / Н.І. Бацак // Грецьке підприємництво і торгівля у Північному Причорномор'ї ХVІІІ - ХІХ століття: Збірка наукових статей. — К. : Ін-т історії України НАН України, 2012. — С. 11 – 34.

2. Владерчук А.Д. Судостроение в Николаеве после Крымской войны в 50-60-гг. ХІХ в. / О.Д. Владерчук // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження: матеріали V Миколаївської обласної краєзнавчої конференції. — Миколаїв : Атол, 2004. -№ 5. — С. 150 – 152.

3. Гребенщикова Г.А. Кораблестроение в Николаеве в середине ХІХ в. : российские раритеты / Г.О. Гребенщикова // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження: матеріали VІІІ Миколаївської обласної краєзнавчої конференції. — Миколаїв: Можливості Кіммерії, 2010. - № 8. — С. 173 – 176.

4. Губская Т.Н. История Всехсвятской (Кладбищенской) церкви / Т.М. Губська // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження : матеріали VІІ Миколаївської обласної краєзнавчої конференції. — Миколаїв : Шамрай, 2008.- № 7. — С .222 – 224.

5. Крючков Ю.С. Евреи в Николаеве / Ю.С.Крючков // Історія. Етнографія Культура. Нові дослідження: матеріали ІІ Миколаївської обласної конференції. — Миколаїв : Атол, 1997. —Том 2. — С. 103 – 104.

6. Николаевская газета. – 1906. – 20 июня.

7. Николаевская газета. – 1906. – 20 июля.

8. Николаевская газета – 1906. – 3 сентября.

9. Николаевская газета. – 1906. – 5 сентября.

10. Николаевская газета. – 1906. – 7 сентября.

11. Николаевская газета – 1906. – 10 сентября.

12. Николаевская газета. – 1906. – 14 сентября.

13. Николаевская газета. – 1906. – 1 октября.

14. Николаевская газета. – 1906. – 3 октября.

15. Николаевская газета. –1906. – 4 октября.

16. Николаевская газета. – 1906. – 5 октября.

17. Николаевская газета. – 1906. – 7 октября.

18. Николаевская газета. – 1906. – 7 ноября.
19. Николаевская газета. – 1907. – 3 января.
20. Николаевская газета. – 1907. – 4 января.
21. Николаевская газета. – 1907. – 11 января.
22. Николаевская газета. – 1907. – 13 января.
23. Николаевская газета. – 1907. – 18 марта.
24. Николаевская газета. – 1907. – 21 марта.
25. Николаевская газета. – 1907 – 22 марта.
26. Николаевская газета. – 1908. – 2 мая.
27. Николаевская газета. – 1908. – 4 мая.
28. Николаевская газета. – 1909. – 1 сентября.
29. Николаевская газета. – 1915. – 1 января.
30. Николаевская газета. – 1915. – 8 января.
31. Николаевская газета – 1916. – 3 января.
32. Николаевская газета. – 1916. – 14 июля.
33. Николаевская газета. – 1916. – 22 июля.
34. Николаевская газета. – 1916. – 3 августа
35. Николаевская газета. – 1916. – 9 августа.
36. Николаевская газета. – 1916. – 13 августа.
37. Николаевская газета. – 1916. – 17 августа.
38. Николаевская газета. – 1916. – 24 августа.
39. Николаевская газета. – 1916. – 30 сентября.
40. Николаевская газета. – 1906. – 1 октября.
41. Николаевская газета. – 1916. – 3 октября.
42. Николаевцы. Энциклопедический словарь. – Николаев : «Возможности Киммерии», 1999. – 374 с.
43. Сацкий А.Г. Система подрядов Черноморского ведомства. / А.Г.Сацкий // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження: матеріали ІV Миколаївської обласної краєзнавчої конференції. – Миколаїв : Атол, 2002. -№ 4. – С. 59 – 63.

1. Batsak N. I. Gretske ta italiiske kupetstvo u portakh Pivnichnogo Prychornomya: komertsiiina diialnist, moreplavstvo (persha tretyna XIX st.) : Sbornik nauchnyh trudov / N.I. Batsak // Gretske pidpnyemnytstvo I torgivlya u Pivnichnomu Prychornomory XVIII - XIX stolittya: Zbirka naukovykh statey. — К. : In-t istoriyi Ukrainy NAN Ukrainy, 2012. — S. 11 – 34.

2. Vladerchuk A.D. Sudostroenie v Nikolaeve posle Krymskoj vojny v 50-60-gg. XIX v. / O.D. Vladerchuk // Istorija. Etnografija. Kultura. Novi doslidzhennia: materialy V Mykolaivskoi oblastnoi kraieznavchoi konferentsii. — Mykolaiv : Atol, 2004. -№ 5. — S. 150 – 152.

3. Grebenshchikova G.A. Korablestroenie v Nikolaeve v seredine XIX v. : rossijskie raritety / G.O. Grebenshchikova // Istorija. Etnografija. Kultura. Novi doslidzhennia: materialy VIII Mykolaivskoi oblastnoi kraieznavchoi konferentsii. —Mykolaiv : Mozhlivosti Kimmerii, 2010. - № 8. — S. 173 – 176.

4. Gubskaia T.N. Istoriia Vsehsviatskoj (Kladbishchenskoj) tserkvi / T.N. Gubska//. Istorija. Etnografija. Kultura. Novi doslidzhennia: materialy VII Mykolaivskoi oblastnoi kraieznavchoi konferentsii – Mykolaiv: Shamrai, 2008.- № 7. — S .222 – 224.

5. Kriuchkov U.S. Evrei v Nikolaeve / U.S. Kriuchkov // Istorija. Etnografija. Kultura. Novi doslidzhennia: materialy II Mykolaivskoi oblastnoi kraieznavchoi konferentsii – Mykolaiv : Atol, 1997. —Tom 2. – S. 103 – 104.

6. Nikolaevskaia gazeta. – 1906. – 20 ijunia.

7. Nikolaevskaia gazeta. – 1906. – 20 ijulia.

8. Nikolaevskaia gazeta – 1906. – 3 sentiabria.

9. Nikolaevskaia gazeta. – 1906. – 5 sentiabria.

10. Nikolaevskaia gazeta. – 1906. – 7 sentiabria.

11. Nikolaevskaja gazeta. – 1906. – 10 sentiabria.

12. Nikolaevskaia gazeta. – 1906. – 14 sentiabria.

13. Nikolaevskaia gazeta. – 1906. – 1 oktiabria.

14. Nikolaevskaia gazeta. – 1906. – 3 oktiabria.

15. Nikolaevskaia gazeta. –1906. – 4 oktiabria.

16. Nikolaevskaia gazeta. – 1906. – 5 oktiabria.

17. Nikolaevskaia gazeta. – 1906. – 7 oktiabria.

18. Nikolaevskaia gazeta. – 1906. – 7 noiabria.

19. Nikolaevskaia gazeta. – 1907. – 3 yanvaria.

20. Nikolaevskaia gazeta. – 1907. – 4 yanvaria.

21. Nikolaevskaia gazeta. – 1907. – 11 yanvaria.

22. Nikolaevskaia gazeta – 1907. – 13 yanvaria.

23. Nikolaevskaia gazeta. – 1907. – 18 marta.

24. Nikolaevskaia gazeta. – 1907. – 21 marta.

25. Nikolaevskaia gazeta. – 1907 – 22 marta.

26. Nikolaevskaia gazeta. – 1908. – 2 maia.
27. Nikolaevskaia gazeta. – 1908. – 4 maia.
28. Nikolaevskaia gazeta. – 1909. – 1 sentiabria.
29. Nikolaevskaia gazeta . – 1915. –1 yanvaria.
30. Nikolaevskaia gazeta – 1915. – 8 yanvaria.
31. Nikolaevskaia gazeta. – 1916. – 3 yanvaria.
32. Nikolaevskaia gazeta. – 1916. – 14 ijulia.
33. Nikolaevskaia gazeta. – 1916. – 22 ijulia.
34. Nikolaevskaia gazeta. – 1916. – 3 avgusta.
35. Nikolaevskaia gazeta. – 1916. – 9 avgusta.
36. Nikolaevskaia gazeta. – 1916. – 13 avgusta.
37. Nikolaevskaia gazeta. – 1916. – 17 avgusta.
38. Nikolaevskaia gazeta. – 1916. – 24 avgusta.
39. Nikolaevskaia gazeta. – 1916. – 30 sentiabria.
40. Nikolaevskaia gazeta. – 1906. – 1 oktiabria.
41. Nikolaevskaia gazeta. – 1916. – 3 oktiabria.
42. Nikolaevtsi. Ènsiklopedicheskij slovar. –Nikolaev : «Vozmozhnosti Kimmerii», 1999. – 374 s.
43. Satskii A.G. Sistema podriadov Chernomorskogo vedomstva. / A.G. Satskii // Istorija. Etnografiia. Kultura. Novi doslidzhennia: materialy VII Mykolaivskoi oblastnoi kraieznavchoi konferentsii – Mykolaiv : Atol, 2002. -№ 4. – S. 59 – 63.

***Рецензент:** Щербіна Н.Ф. – к.е.н., доцент, Одеський національний економічний університет*

3.04.2017